

ΑΡΗΣ ΔΡΟΥΚΟΠΟΥΛΟΣ

**Η ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ
ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ
ΣΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ ΚΑΙ ΣΤΟ ΕΝΙΑΙΟ ΛΥΚΕΙΟ**

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ 

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	9
--------------------	---

Πρώτο μέρος: Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΟΥ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ 11

α. Η ενημέρωση του φιλόλογου	13
β. Η προετοιμασία για το μάθημα	20
γ. Η εργασία μέσα στην τάξη	22
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι	32

Δεύτερο μέρος: Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ 39

α. Τα μικρά κείμενα.	41
β. Η διδασκαλία της γραμματικής	52
γ. Η διδασκαλία του συντακτικού	55
δ. Οι ασκήσεις	57
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ	62

Τρίτο μέρος: Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΤΟ ΕΝΙΑΙΟ ΛΥΚΕΙΟ 69

α. Τα κείμενα του Λυκείου	71
β. Συγγραφείς και κείμενα	77
γ. Ερμηνευτικές ασκήσεις.	125
δ. Η παρέκκλιση από το κείμενο στην τάξη	129
ε. Η διδασκαλία του θέματος	131

ΕΠΙΛΟΓΟΣ	139
--------------------	-----

Β. ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΚΑΙ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Α ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΑ, ΒΙΒΛΙΟ Β΄

Το Β΄ βιβλίο των *Ελληνικών* του Ξενοφώντα επιλέχτηκε για δύο λόγους, πιθανότατα πρώτα για το συγγραφέα του και, βέβαια, δεν είναι ανάγκη να πει κανείς γιατί ο Ξενοφών είναι ο ευνοούμενος συγγραφέας στην εκπαίδευση· δεύτερον, για το συγκεκριμένο γεγονός της Ιστορίας που αφηγείται· δηλαδή την άνοδο και την πτώση των τριάκοντα τυράννων στην Αθήνα του τέλους του 5ου αι. π.Χ.

Πραγματικά, δεν υπάρχει άλλο τμήμα των *Ελληνικών* που να έχει τόσο ενδιαφέρον για το σύγχρονο αναγνώστη.

Ένας σύγχρονος μελετητής⁷ γράφει τα εξής: «Η ιστορία αποτελείται εν γένει από τη σύμπραξη δυνάμεων της συντήρησης και δυνάμεων της αλλαγής, της ελευθερίας του ατόμου και της παράδοσης των γενεών. Στην ελληνική ιστορία, και προπάντων στην ιστορία του ελληνικού πνεύματος, μπορούμε να το διαπιστώσουμε αυτό με **αρχετυπική διαύγεια**». Αυτή η «αρχετυπική διαύγεια» νομίζω ότι διακρίνει και την ιστορία που αφηγείται ο Ξενοφών στο Β΄ βιβλίο των *Ελληνικών*. Κάτω από ποιες συνθήκες, δηλαδή, ανέρχονται στην εξουσία οι αντιδραστικές δυνάμεις, πώς διατηρούν την εξουσία, πώς συμπεριφέρονται, πώς αρχίζουν οι αντιδράσεις και ποιοι αντιδρούν στο καθεστώς βίας, κάτω από ποιες συνθήκες καταρρέει αυτό το καθεστώς, τι μπορεί να συμβεί μετά την κατάρρευση, ποια συμμετοχή έχει σ' αυτά τα γεγονότα ο εξωτερικός παράγων –μεγάλες και μικρές δυνάμεις– ποια είναι η συμπεριφορά της αποκατεστημένης δημοκρατίας και άλλα συναφή ζητήματα μπορούμε να τα δούμε με «αρχετυπική διαύγεια» στο κείμενο που έχει επιλεγεί για τη διδασκαλία των Αρχαίων Ελληνικών στην Α΄ τάξη Λυκείου. Θα λέγαμε ότι αποτελεί ένα είδος «μοντέλου» για τη μελέτη νεότερων παρόμοιων γεγονότων.

7. Όλοφ Ζιγκόν, *Σωκράτης*, Γνώση, Αθήνα 1995, σελ. 188.

Ξενοφώντας Ἑλληνικά, Βιβλίο Β΄, κεφ. 3 § 50-56

- 50 Ὡς δὲ εἰπὼν ταῦτα ἐπαύσατο καὶ ἡ βουλή δῆλη ἐγένετο *Παρωδία δίκης*
 εὐμενῶς ἐπιθορυβήσασα, γνούς ὁ Κριτίας ὅτι εἰ ἐπιτρέψοι τῇ
 βουλῇ διαψηφίζεσθαι περὶ αὐτοῦ, ἀναφεύξειτο, καὶ τοῦτο οὐ
 βιωτὸν ἡγησάμενος, προσελθὼν καὶ διαλεχθεὶς τι τοῖς τριάκοντα
 ἐξῆλθε, καὶ ἐπιστῆναι ἐκέλευσε τοὺς τὰ ἐγχειρίδια ἔχοντας
 φανερῶς τῇ βουλῇ ἐπὶ τοῖς δρυφάκτοις.
- 51 Πάλιν δὲ εἰσελθὼν εἶπεν· «Ἐγὼ, ὦ βουλή, νομίζω προστάτου
 ἔργον εἶναι οἴου δεῖ, ὅς ἂν ὀρῶν τοὺς φίλους ἐξαπατωμένους
 μὴ ἐπιτρέπη. Καὶ ἐγὼ οὖν τοῦτο ποιήσω. Καὶ γὰρ οἶδε οἱ ἐφε-
 στηκότες οὐ φασιν ἡμῖν ἐπιτρέψειν, εἰ ἀνήσομεν ἄνδρα τὸν
 φανερῶς τὴν ὀλιγαρχίαν λυμαινόμενον. Ἔστι δὲ ἐν τοῖς και-
 νοῖς νόμοις τῶν μὲν ἐν τοῖς τρισχιλίοις ὄντων μηδένα ἀπο-
 θνήσκειν ἄνευ τῆς ὑμετέρας ψήφου, τῶν δ' ἔξω τοῦ καταλό-
 γου κυρίους εἶναι τοὺς τριάκοντα θανατοῦν. Ἐγὼ οὖν, ἔφη,
 Θηραμένην τουτονὶ ἐξαλείφω ἐκ τοῦ καταλόγου, συνδοκοῦν
 ἅπασιν ἡμῖν. Καὶ τοῦτον, ἔφη, ἡμεῖς θανατοῦμεν».
- 52 Ἀκούσας ταῦτα ὁ Θηραμένης, ἀνεπήδησεν ἐπὶ τὴν ἐστίαν καὶ *Ἡ ἀντίδραση
του Θηραμένη*
 εἶπεν· «Ἐγὼ δ', ἔφη, ὦ ἄνδρες, ἴκετεῦν τὰ πάντων ἐννομή-
 τατα, μὴ ἐπὶ Κριτία εἶναι ἐξαλείφειν μήτε ἐμὲ μήτε ὑμῶν ὃν
 ἂν βούληται, ἀλλ' ὄνπερ νόμον οὗτοι ἔγραψαν περὶ τῶν ἐν τῷ
 καταλόγῳ, κατὰ τοῦτον καὶ ὑμῖν καὶ ἐμοὶ τὴν κρίσιν εἶναι.
- 53 Καὶ τοῦτο μὲν, ἔφη, μὰ τοὺς θεοὺς οὐκ ἄγνοῶ, ὅτι οὐδὲν μοι
 ἀρκέσει ὃδε ὁ βωμός, ἀλλὰ βούλομαι καὶ τοῦτο ἐπιδειξάι, ὅτι
 οὗτοι, οὐ μόνον εἰσὶ περὶ ἀνθρώπους ἀδικώτατοι, ἀλλὰ καὶ
 περὶ θεοὺς ἀσεβέστατοι. Ὑμῶν μέντοι, ἔφη, ὦ ἄνδρες καλοὶ
 κάγαθοί, θαυμάζω, εἰ μὴ βοηθήσετε ὑμῖν αὐτοῖς, καὶ ταῦτα γι-
 γνώσκοντες ὅτι οὐδὲν τὸ ἐμὸν ὄνομα εὐεξαλειπτότερον ἢ τὸ
 ὑμῶν ἐκάστου».
- 54 Ἐκ δὲ τούτου ἐκέλευσε μὲν ὁ τῶν τριάκοντα κῆρυξ τοὺς *Ἡ ἐκτέλεση
του Θηραμένη*
 ἔνδεκα ἐπὶ τὸν Θηραμένην· ἐκεῖνοι δὲ εἰσελθόντες σὺν τοῖς
 ὑπῆρέταις, ἡγουμένου αὐτῶν Σατύρου τοῦ θραυστάτου τε
 καὶ ἀναιδεστάτου, εἶπε μὲν ὁ Κριτίας· «Παραδίδομεν ὑμῖν,
 ἔφη, Θηραμένην τουτονὶ κατακεκριμένον κατὰ τὸν νόμον.

- 55 Ἵμεῖς δὲ λαβόντες καὶ ἀπαγαγόντες [οἱ ἔνδεκα] οὐ δεῖ τὰ ἐκ τούτων πράττετε».
- 56 Ὡς δὲ ταῦτα εἶπεν, εἶλκε μὲν ἀπὸ τοῦ θωμοῦ ὁ Σάτυρος εἶλκον δὲ οἱ ὑπέρεται. Ὁ δὲ Θηραμένης ὡσπερ εἰκὸς καὶ θεοὺς ἐπεκαλεῖτο καὶ ἀνθρώπους καθορᾶν τὰ γιγνόμενα. Ἡ δὲ βουλή ἡσυχίαν εἶχεν, ὁρῶσα καὶ τοὺς ἐπὶ τοῖς δρυφάκτοις ὁμοίους Σατύρω καὶ τὸ ἔμπροσθεν τοῦ βουλευτηρίου πλήρες τῶν φρουρῶν, καὶ οὐκ ἀγνοοῦντες ὅτι ἐγχειρίδια ἔχοντες παρῆσαν. Οἱ δ' ἀπήγαγον τὸν ἄνδρα διὰ τῆς ἀγορᾶς μάλα μεγάλη τῇ φωνῇ δηλοῦντα οἷα ἔπασχε. Λέγεται δὲ ἓν ῥῆμα καὶ τοῦτο αὐτοῦ. Ὡς εἶπεν ὁ Σάτυρος ὅτι οἰμῶξοιτο, εἰ μὴ σιωπήσειεν, ἐπήρετο· «Ἄν δὲ σιωπῶ, οὐκ ἄρ', ἔφη, οἰμῶξομαι;» καὶ ἐπεὶ γε ἀποθνήσκειν ἀναγκαζόμενος τὸ κώνειον ἔπαιε, τὸ λειπόμενον ἔφασαν ἀποκοτταβίσαντα εἰπεῖν αὐτόν· «Κριτῖα τοῦτ' ἔστω τῷ καλῷ». Καὶ τοῦτο μὲν οὐκ ἀγνοῶ, ὅτι ταῦτα ἀποφθέγματα οὐκ ἀξιόλογα, ἐκεῖνο δὲ κρίνω τοῦ ἀνδρὸς ἀγαστόν, τὸ τοῦ θανάτου παρεστηκότος μήτε τὸ φρόνιμον μήτε τὸ παιγνιώδες ἀπολιπεῖν ἐκ τῆς ψυχῆς.

Για το κείμενο αυτό, σύμφωνα με τις «Οδηγίες...» του ΥΠΕΠΘ, θα αφιερωθούν 5 ώρες και, πιθανότατα, θα επαρκέσουν για την ερμηνευτική επεξεργασία. Μια καλή και αργή ανάγνωση στην αρχή θα βάλει τους μαθητές στο κλίμα της δίκης· ίσως κατά την ανάγνωση να εξηγηθούν μια δυο λέξεις/φράσεις, όπως επίσης ίσως να τονιστούν μερικές με καίρια σημασία για την υπόθεση. Και δεν πειράζει αν οι μαθητές έχουν διαβάσει τη μετάφραση από τα «βοηθήματα». Το ουσιώδες σε αυτό το σημείο της διδασκαλίας είναι να ακούσουν το αρχαίο κείμενο/τον αρχαίο ελληνικό λόγο.

Οι πλαγιότιτλοι χωρίζουν το κείμενο σε τρία μέρη.

Στο 1ο μέρος πρωταγωνιστεί ο Κριτίας. **Η § 50 είναι μία** περίοδος· και γι' αυτό είναι περίπλοκη, και επειδή η κατάσταση που δημιουργήθηκε από το λόγο του Θηραμένη είναι περίπλοκη. Εδώ πρέπει να γίνει προσεκτική σύνταξη. Αλλά σύνταξη δεν σημαίνει τυπικό συντακτικό: προτάσεις, ρήματα, υποκείμενα κ.ά. Σύνταξη σημαίνει παρακολούθηση μέσα από τις λέξεις του «κινήμενου» αυτού κειμένου (που οι μισές λέξεις του είναι ρηματικοί τύποι) και των σύντονων κινήσεων του Κριτίας.

Οι κύριες κινήσεις του είναι: **ἐξῆλθε** καί... **ἐκέλευσε**... **εἶπεν**. Ὅμως οι κινήσεις αυτές στηρίζονται σε ένα πολλαπλό βάθος που το περιγράφουν επτά χρονικοαιτιολογικοί ὅροι σε τέσσερις δευτερεύουσες προτάσεις: «Ὡς εἰπῶν... ἐπαύσατο καὶ...

ἐγένετο... γνούς... ὅτι εἶ... ἡγήσάμενος, προσελθὼν καὶ διαλεχθεὶς...». Το κείμενο αυτό τοποθετεί τον Κριτία σε ένα τετραδιάστατο χώρο. Αυτό θα φανεί καλύτερα στους μαθητές αν τους διαβάσει ο δάσκαλος δύο μεταφράσεις· η πρώτη είναι του Α. Κανελλόπουλου από το βιβλίο του *Ο Ξενοφών ως δημοσιογράφος* (σελ. 42-43)· έχει δημοσιογραφικό χαρακτήρα.

«Συνελήφθη ο Θηραμένης μέσα στη βουλή και εξετελέσθη. Του κοινοβουλευτικού συντάκτη Ξενοφώντα του Αθηναίου. Μόλις τελείωσε την αγόρευσή του ο Θηραμένης. Η βουλή έγινε φανερό ότι χειροκρότησε επιδοκιμαστικά. Ο Κριτίας (που προεδρεύει) καταλαβαίνει πως αν επιτρέψει να τεθεί το θέμα σε ψηφοφορία, ο Θηραμένης θα αθωωθεί, ενώ αυτού θα κινδύνευε η ζωή. Ανταλλάσσει λίγα λόγια με τους 30 τυράννους, βγαίνει έξω και δίνει διαταγή να εισβάλουν στη βουλή οι οπλισμένοι με τα εγχειρίδια και να σταθούν απέναντι στο κιγκλίδωμα. Ξαναπαίνοντας παίρνει το λόγο».

Η δεύτερη μετάφραση είναι του Ρόδη Ρούφου στην έκδοση της μετάφρασης των *Ελληνικών* από τον εκδοτικό οίκο Γαλαξία (τόμ. Α', σελ. 90-91).

«Σαν τέλειωσε μ' αυτά τα λόγια την αγόρευσή του, η Βουλή τον επιδοκίμασε φανερά, κι ο Κριτίας κατάλαβε ότι αν άφηνε τη Βουλή ν' αποφασίσει την τύχη του με την ψήφο της ο Θηραμένης θα γλύτωνε. Τέτοιο πράμα όμως θα το θεωρούσε ανυπόφορο· σίμωσε λοιπόν τους Τριάντα, μίλησε λίγο μαζί τους και βγαίνοντας πρόσταξε τους μαχαιροφόρους να παν να σταθούν κοντά στο ξύλινο φράγμα που χωρίζει το ακροατήριο από τους βουλευτές, έτσι που τούτοι να τους βλέπουν καθαρά. Έπειτα μπήκε ξανά μέσα κ' είπε».

Οι δύο μεταφράσεις κομματιάζουν το κείμενο –περισσότερο η πρώτη, η δημοσιογραφική, λιγότερο η δεύτερη– ενώ με το κείμενο ο αναγνώστης βήμα βήμα, χωρίς διακοπή, χειραγωγείται για να γνωρίσει σε βάθος τις κινήσεις του Κριτία.

Στην § 51, στο λόγο του Κριτία, κυριαρχεί το **εγώ** του ομιλητή· αλλά το πιο σημαντικό είναι ο παραλογισμός που θεμελιώνει την παρωδία δίκης: αρχίζει με μία γνώμη γενικής αποδοχής και αμέσως, παραγωγικά, εντάσσει τον εαυτό του σ' αυτή την γενικής αποδοχής κατάσταση.

Ο τύπος του παραγωγικού συλλογισμού είναι ο εξής:

- 'Ο ἄξιος προστάτης ποιεῖ τοῦτο·
- (ἐγὼ εἰμι ἄξιος προστάτης)·
- ἐγὼ οὖν τοῦτο ποιήσω.

Ήδη η δεύτερη πρόταση (η ελάσσων προκειμένη) είναι μια αυθαίρετη κρίση που βρίσκεται στη βάση κάθε είδους φασισμού· όμως ο παραλογισμός της επιτείνεται με τη φράση «καὶ γὰρ οἶδε... ἡμῖν ἐπιτρέψειν, εἰ ἀνήσομεν».

Η ενίσχυση του **ἐγὼ** με «τούς τὰ ἐγχειρίδια ἔχοντας» και η μεταμόρφωση του **ἐγὼ** σε **ἡμεῖς** (**ἡμῖν, ἀνήσομεν** [ἡμεῖς]) είναι που διαμορφώνει το δικτατορικό σε φασιστικό καθεστώς.

Παρόμοιος είναι και ο επόμενος συλλογισμός του Κριτία:

- Οι τριάκοντα κύριοί εἰσι θανατοῦν τοὺς ἔξω τοῦ καταλόγου (ἐγὼ εἰμι τῶν τριάκοντα).
- Ἐγὼ οὖν Θηραμένην ἐξαλείφω ἐκ τοῦ καταλόγου, συνδοκοῦν ἅπασιν ἡμῖν.
- Καὶ (**ἄρα**) τοῦτον ἡμεῖς θανατοῦμεν.

Εἰς ο παραλογισμός του συμπεράσματος είναι ακόμη μεγαλύτερος· ἔχουμε πάλι μεταμόρφωση του **ἐγὼ** σε **ἡμεῖς**.

Αυτά, ανάλογα με το επίπεδο της τάξης, ἢ οἱ μαθητές θα κληθῶν να τα διαπιστώσουν και να τα διατυπώσουν ἢ ο δάσκαλος θα βοηθήσει προς αὐτή την κατεύθυνση· ἡ συμμετοχὴ του δασκάλου ποικίλλει.

Στις **§ 51-53** ο Θηραμένης στηρίζει την ἀντίδρασή του στη νομιμότητα, στην ευσέβεια και στη λογική, το τελευταίο οχυρὸ του. Ο συλλογισμός του είναι διαφορετικὸς ἀπὸ του Κριτία· εἶναι επαγωγικός.

- Εγὼ καταδικάστηκα ἀπὸ τον Κριτία παράνομα.
- Εγὼ εἰμαι ἕνας ἀπὸ εσάς.
- Ἄρα, καθένας ἀπὸ εσάς μπορεῖ να καταδικαστεῖ παράνομα.

Στις **§ 54-56** ἡ ερμηνευτικὴ προσέγγιση μπορεῖ να ἀρχίσει ἀπὸ το (συντακτικὸ) λάθος της «ἀπόλυτης ονομαστικής»: «ἐκεῖνοι δὲ εἰσελθόντες... εἶπε μὲν ὁ Κριτίας». Αὐτὸ το λάθος σημαίνει ὅτι τὴ σκυτάλη των γεγονότων (τῆς ἐκτέλεσης, δηλαδή, του Θηραμένη) τὴν παίρνουν οἱ «ἐνδεκα»· ο πρωταγωνιστικὸς ρόλος μεταβιβάζεται ἀπὸ τον Κριτία στους «ἐνδεκα». Αὐτὸ εἶναι δυνατό να το διαπιστώσουν οἱ μαθητές, καλούμενοι να ερμηνεύσουν το λάθος.

Ο δάσκαλος ἔχει το χρέος να στρέψει και ἀλλοῦ τὴν προσοχὴ των μαθητῶν. Οἱ τελευταῖες στιγμὲς του Θηραμένη, ὅπως καταγράφονται ἀπὸ τον Ξενοφῶντα, εἶναι χαρακτηριστικὲς τῆς «παιγνιώδους» διάθεσης των ἀρχαίων Ἑλλήνων. Εἶναι ευκαιρία οἱ μαθητές και με τέτοια φανερώματα να ἐρθουν σε ἐπαφὴ με τους τρόπους και τις περιστάσεις που οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐκδήλωναν τὴν εὐθύμη διάθεσή τους ἢ, βαθύτερα, το χιούμορ τους ἀπέναντι στη ζωὴ, τὴν εἰρωνικὴ τους διάθεση. Οἱ μαθητές πρέπει να μάθουν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δὲν ἦταν μόνο συνοφρυωμένοι και ἔτοιμοι να ἀρπαχτοῦν με τους γείτονές τους.

1. Β Ξ Ε Ν Ο Φ Ω Ν Τ Ο Σ Α Γ Η Σ Ι Λ Α Ο Σ

Το βιογραφικό αυτό δοκίμιο του Ξενοφώντα επιλέχτηκε σύμφωνα με τις «οδηγίες...»⁸ για να γνωρίσουν οι μαθητές μια σημαντική προσωπικότητα της αρχαίας Σπάρτης με ηγετικές αρετές και φιλόνητρα αισθήματα, που προετοίμασε κατά κάποιον τρόπο την εκστρατεία του Μεγάλου Αλεξάνδρου.

Ωστόσο, αυτή η βιογραφία που γράφτηκε μετά το 359 π.Χ., οπότε πέθανε ο Αγησίλαος, και που είναι από τις πρώτες βιογραφίες, σηματοδοτεί μια νέα εποχή όπου η προσωπικότητα παίζει κυρίαρχο ρόλο, πράγμα που φαίνεται και από άλλα φαινόμενα της πολιτικής και πνευματικής ζωής:

1. Στην πολιτική προετοιμάζεται το έδαφος για την ελληνιστική μοναρχία.
2. Στη λογοτεχνία η «Νέα Κωμωδία» στρέφει τη προσοχή στο χαρακτήρα του ατόμου.
3. Στη γλυπτική δημιουργείται το πορτρέτο που αποδίδει τα ιδιαίτερα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά της ανθρώπινης μορφής.
4. Στο θέατρο κυρίαρχη θέση στη θεατρική διαδικασία αποκτά ο ηθοποιός/υποκριτής/ερμηνευτής του δράματος.

Για όλες αυτές τις αλλαγές, και άλλες, πρέπει να ενημερώνονται οι μαθητές.

Ξενοφώντας Ἀγησίλαος, κεφ. 2, § 9-16

- | | |
|---|--|
| <p>9 Διηγήσομαι δὲ καὶ τὴν μάχην· καὶ γὰρ ἐγένετο οἴαπερ οὐκ ἄλλη τῶν ἐφ' ἡμῶν. Συνῆσαν μὲν γὰρ εἰς τὸ κατὰ Κορώνειαν πεδῖον οἱ μὲν σὺν Ἀγησιλάῳ ἀπὸ τοῦ Κηφισοῦ, οἱ δὲ σὺν τοῖς Θηβαίοις ἀπὸ τοῦ Ἑλικῶνος. Ἐώρων δὲ τὰς τε φύλαγας ἀλλήλων μάλα ἰσοπάλους, σχεδὸν δὲ καὶ οἱ ἵππεῖς ἦσαν ἑκατέρων ἰσοπληθεῖς. Εἶχε δὲ [ὁ] Ἀγησίλαος μὲν τὸ δεξιὸν τοῦ μεθ' ἑαυτοῦ, Ὀρχομένιοι δὲ ἔσχατοι ἦσαν αὐτῷ τοῦ εὐωνύμου. Οἱ δ' αὖ Θηβαῖοι αὐτοὶ μὲν δεξιοὶ ἦσαν,</p> <p>10 Ἀργεῖοι δ' αὐτοῖς τὸ εὐώνυμον εἶχον. Συνιόντων δὲ τέως μὲν σιγὴ πολλὴ ἦν ἀπ' ἀμφοτέρων· ἠνίκα δὲ ἀπειχον ἀλλήλων ὅσον στάδιον, ἀλαλάξαντες οἱ Θηβαῖοι δρόμῳ ὁμόσε ἐφέροντο.</p> <p>11 Ὡς δὲ τριῶν ἔτι πλέθρων ἐν μέσῳ ὄντων ἀντεξέδραμον</p> | <p><i>Μάχη
της Κορώνειας
(394 π.Χ.)
Η παράταξη
των αντιπάλων</i></p> <p><i>Η σύγκρουση</i></p> |
|---|--|

8. *Οδηγίες για τη διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων στο Ενιαίο Λύκειο*, Ο.Ε.Δ.Β., 2001, σελ. 25.

ἀπὸ τῆς Ἀγησιλάου φάλαγγος ὧν Ἡριπίδας ἐξενάγει (ἦσαν δ' οὗτοι τῶν τε ἐξ οἴκου αὐτῶ συστρατευσαμένων καὶ τῶν Κυρείων τινές), καὶ Ἴωνες δὲ καὶ Αἰολεῖς καὶ Ἑλλησπόντιοι ἐχόμενοι. Καὶ πάντες οὗτοι τῶν συνεκδοραμόντων τε ἐγένοντο καὶ εἰς δόρυ ἀφικόμενοι ἐτρέψαντο τὸ καθ' ἑαυτούς. Ἀργεῖοι μέντοι οὐκ ἐδέξαντο τοὺς ἀμφ' Ἀγησίλαον, ἀλλ' ἔφυγον ἐπὶ τὸν Ἑλικῶνα. Κάνταῦθα οἱ μὲν τινες τῶν ξένων ἐστεφάνουν ἤδη τὸν Ἀγησίλαον, ἀγγέλλει δὲ τις αὐτῶ ὅτι Θηβαῖοι τοὺς Ὀρχομενίους διακόψαντες ἐν τοῖς σκευοφόροις εἰσί. Καὶ ὁ μὲν εὐθύς ἐξελίξας τὴν φάλαγγα ἤγεν ἐπ' αὐτούς· οἱ δ' αὖ Θηβαῖοι ὡς εἶδον τοὺς συμμάχους πρὸς τῶ Ἑλικῶνι πεφευγότας, διαπεσεῖν βουλόμενοι πρὸς τοὺς ἑαυτῶν ἐχώρουν ἐρρωμένως.

- 12 Ἐνταῦθα δὴ Ἀγησίλαον ἀνδρεῖον μὲν ἔξεστιν εἰπεῖν ἀναμφιλόγως, οὐ μέντοι εἶλετό γε τὰ ἀσφαλέστατα· ἐξὸν γὰρ αὐτῶ παρέντι τοὺς διαπίπτοντας ἐπομένῳ χειροῦσθαι τοὺς ὀπισθεν οὐκ ἐποίησε τοῦτο, ἀλλ' ἀντιμέτωπος συνέρραξε τοῖς Θηβαίοις. Καὶ συμβαλόντες τὰς ἀσπίδας ἐωθοῦντο, ἐμάχοντο, ἀπέκτεινον, ἀπέθνησκον. Καὶ κραυγὴ μὲν οὐδεμία παρῆν, οὐ μὴν οὐδὲ σιγὴ, φωνὴ δὲ τις ἦν τοιαύτη οἷαν ὀργὴ τε καὶ μάχη παράσχοιτ' ἄν. Τέλος δὲ τῶν Θηβαίων οἱ μὲν διαπίπτουσι πρὸς τὸν Ἑλικῶνα, πολλοὶ δ' ἀποχωροῦντες
- 13 ἀπέθανον. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μὲν νίκη σὺν Ἀγησιλάῳ ἐγένετο, τετρωμένοι δ' αὐτὸς προσηνέχθη πρὸς τὴν φάλαγγα, προσελάσαντές τινες τῶν ἰπέων λέγουσιν αὐτῶ ὅτι τῶν πολεμίων ὄγδοήκοντα σὺν τοῖς ὄπλοις ὑπὸ τῶ ναῶ εἰσι, καὶ ἠρώτων τί χρῆ ποιεῖν. Ὁ δὲ καίπερ πολλὰ τραύματα ἔχων πάντοσε καὶ παντοίοις ὄπλοις ὅμως οὐκ ἐπελάθετο τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ἐὰν τε ἀπιέναι ὅποι βούλοιντο ἐκέλευε καὶ ἀδικεῖν οὐκ εἶα, καὶ προπέμψαι ἐπέταξε τοὺς ἀμφ' αὐτὸν ἰππεῖς ἔστε ἐν τῶ ἀσφαλεῖ ἐγένοντο.

- 14 Ἐπεὶ γε μὴν ἔληξεν ἡ μάχη, παρῆν δὴ θεάσασθαι ἔνθα συνέπεσον ἀλλήλοις τὴν μὲν γῆν αἵματι πεφυρμένην, νεκροὺς δὲ κειμένους φιλίους καὶ πολεμίους μετ' ἀλλήλων, ἀσπίδας δὲ διατεθρυμμένας, δόρατα συντεθραυσμένα, ἐγχειρίδια γυμνὰ κολεῶν, τὰ μὲν χαμαί, τὰ δ' ἐν σώματι,

*Ἡ Αριστεία
του Αγησίλαου*

Μετά τη μάχη

- 15 τὰ δ' ἔτι μετὰ χειρας. Τότε μὲν οὖν (καὶ γὰρ ἦν ἤδη ὀψέ)
 συνελκύσαντες τοὺς τῶν πολεμίων νεκροὺς εἴσω φάλαγ-
 γος ἐδειπνοποίησαντο καὶ ἐκοιμήθησαν· πρῶ δὲ Γῦλιν τὸν
 πολέμαρχον παρατάξει τε ἐκέλευσε τὸ στράτευμα καὶ
 16 τρόπαιον ἴστασθαι καὶ στεφανοῦσθαι πάντας τῷ θεῷ καὶ
 τοὺς αὐλητὰς πάντας αὐλεῖν. Καὶ οἱ μὲν ταῦτ' ἐποίουν· οἱ
 δὲ Θηβαῖοι ἐπεμψαν κήρυκα, ὑποσπόνδους τοὺς νεκροὺς
 αἰτοῦντες θάψαι. Καὶ οὕτως δὴ αἶ τε σπονδαὶ γίνονται
 καὶ ὁ Ἀγησίλαος οἴκαδε ἀπεχώρει, ἐλόμενος ἀντὶ τοῦ μέ-
 γιστος εἶναι ἐν τῇ Ἀσίᾳ οἴκοι τὰ νόμιμα μὲν ἄρχειν τὰ νό-
 μιμα δὲ ἄρχεσθαι.

Για το κείμενο αυτό θα διατεθούν 5 ώρες.

Στόχος είναι:

1. Να πληροφορηθούν οι μαθητές πώς γινόταν μία μάχη στην αρχαία Ελλάδα κατά την κλασική εποχή.
2. Να εκτιμήσουν την ικανότητα της γλώσσας, αλλά και του Ξενοφώντα, να παρουσιάζει ένα γεγονός σύνθετο αφενός, και αφετέρου φορτισμένο συναισθηματικά.
3. Να δουν το ρόλο που έπαιζε η θρησκεία στη ζωή των αρχαίων.

Το κείμενο αυτό έχει μια αυτοτέλεια· έχει αρχή μέση και τέλος. Έτσι ευκολύνεται η καλή ανάγνωση κατά την 1η διδακτική ώρα μαζί με την ερμηνευτική επεξεργασία των § 9-11: Δεν υπάρχουν συντακτικές δυσκολίες, γιατί είναι ελάχιστες οι δευτερεύουσες προτάσεις και οι μετοχές. Διευκολύνουν την προσέγγιση οι χάρτες και οι σύνδεσμοι **μὲν, δέ**, που διαχωρίζουν με ακρίβεια τους ανθρώπους και τις ενέργειές τους.

Στις § 12-13 πρέπει να γίνει σύνταξη στην ημιπερίοδο «ἐξὸν γὰρ... τοῖς Θηβαίοις» και στην περίοδο «Ὁ δὲ καίπερ... ἐγένοντο». Επίσης, να προσεχθεί το ασύνδετο σχήμα και οι παράδοξες αντιθέσεις της § 12, που δίνουν οι οπτικές και ακουστικές εικόνες των φοβερών σκηνών της μάχης.

Για τη συμπεριφορά του Αγησίλαου απέναντι στους αποκλεισμένους στο ναό (§ 13) ο Πολύαινος στα *Στρατηγήματα* (Β1 *Αγησίλαος*) § 5 δίνει μια διαφορετική ερμηνεία:

«Ἀγησίλαος ἐν Κορωνείᾳ Θηβαίους ἐνίκησεν. Ἦγγειλέ τις “οἱ πολέμιοι συμφεύγουσιν εἰς τὸν νεών”, ὁ δὲ προσέταξεν ἕαν αὐτοὺς ἀπιέναι, οἳ καὶ βούλοιντο, ὡς ἄρα εἴη σφαλερὸν συμπλέκεσθαι τοῖς ἐξ ἀπονοίας ἀναμαχομένοις». (ἀπόνοια = απόγνωση, απελπισία.)

Μπορεί αυτό το απόσπασμα να χρησιμοποιηθεί στην τάξη ως μία άλλη ερμηνεία· θα ληφθεί βέβαια υπόψη ότι ο Ξενοφών ήταν παρών στη μάχη, αλλά και ότι το κείμενό του είναι ένα εγκώμιο.

Στις § 14-16 η εικόνα του πεδίου της μάχης μετά τη μάχη με την παντελή έλλειψη θορύβου (σε αντίθεση προς τις εικόνες της § 12) πρέπει να υπογραμμισθεί στους μαθητές για τρεις λόγους:

1. Γιατί συνεχίζει το γεγονός της μάχης σε ένα άλλο πεδίο.
2. Γιατί, συναφώς προς το προηγούμενο, δείχνει τη συναισθηματική φόρτιση του Ξενοφώντα και τα πανελλήνια αισθήματά του.
3. Γιατί ο συγγραφέας, σαν σκηνοθέτης του κινηματογράφου, μετακινεί το φακό της μηχανής του αποδίδοντας με άλλο τρόπο τη φρίκη του πολέμου.

Πρέπει να υπάρξει όμως χρόνος και για τη σύγκριση της μάχης στην Κορώνεια με τη μάχη που περιγράφεται στο Δ της *Ιλιάδας*, στ. 422-544. Φαίνεται ότι αυτό το Ομηρικό κείμενο ήταν το λογοτεχνικό πρότυπο του Ξενοφώντα, όταν περιέγραφε τη μάχη αυτή, και θέλησε να εκφράσει τα αισθήματά του.

Για την «Ιλιαδική» αυτή μάχη έχουμε το εξαιρετο δοκίμιο του Δ. Ν. Μαρωνίτη «Ο Ιλιαδικός πόλεμος» στο βιβλίο του *Ομηρικά Μεγαθήματα*, Κέδρος, 1999, σελ. 27-50.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΞΕΝΟΦΩΝΤΑ

1. Anderson, J. K., *Ξενοφών – Η ζωή και το έργο του*, Τυπωθήτω, 2002.
2. Καννελόπουλος, Α., *Ο Ξενοφών ως δημοσιογράφος*, Εκδοτική Εστία, 1991.
3. Κατσουλάκος, Θ., *Οι απόψεις του Ξενοφώντα για την Ιστορία*, εκδ. Πατάκη, 1999.
4. Ρούφος, Ρ., *Ξενοφώντος Έλληνικά (εισαγωγή-μετάφραση)*, τόμ. Α, εκδ. Γαλαξία, 1966.

Το βιβλίο αυτό απευθύνεται στους νέους εκπαιδευτικούς φιλολόγους που θα διδάξουν Αρχαία Ελληνικά στο Γυμνάσιο και το Ενιαίο Λύκειο.

Στο πρώτο μέρος δίνονται γενικές πληροφορίες για την ενημέρωση των φιλολόγων, την προετοιμασία για το μάθημα και την εργασία μέσα στην τάξη (δυσκολίες, τύποι βιβλίων, προσέγγιση του κειμένου, βοηθητικά μέσα διδασκαλίας).

Στο δεύτερο μέρος γίνεται λόγος για τη διδασκαλία των Αρχαίων Ελληνικών στο Γυμνάσιο: των μικρών κειμένων, της γραμματικής και του συντακτικού· επίσης γίνεται λόγος για τη μετάφραση και τις ασκήσεις.

Το τρίτο μέρος αναφέρεται στη διδασκαλία στο Ενιαίο Λύκειο. Δίνονται παραδείγματα από όλους τους συγγραφείς και τα κείμενα που διδάσκονται.

Βάση της προσέγγισης των κειμένων είναι η ενότητα σκέψης και έκφρασης. Για κάθε ενότητα/θέμα παρατίθεται ανάλογη βιβλιογραφία. Έτσι, το βιβλίο δεν απευθύνεται μόνο στους νέους εκπαιδευτικούς φιλολόγους αλλά και σε εκείνους που ετοιμάζονται να δώσουν εξετάσεις για διορισμό μέσω του διαγωνισμού του ΑΣΕΠ.

Ο **Άρης Δρουκόπουλος** είναι φιλόλογος με μακρόχρονη διδακτική πείρα τόσο στη δημόσια όσο και στην ιδιωτική Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Έχει δημοσιεύσει φιλολογικές μελέτες και μελέτες με θέμα τη διδασκαλία των Αρχαίων και των Νέων Ελληνικών σε διάφορα περιοδικά.

ISBN 960-375-438-2



ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 3438